

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE, YAZARLARIN ANILARINDA OYUN VE OYUNCAKLAR

From Republic to Today, Playsand Toys in the Memories of Writers

Efnan DERVİŞOĞLU*

Öz: Çocuklar, oyun sayesinde kendi hayal dünyalarına ve yaratma ortamlarına kavuşurlar; bu süreçte en büyük yardımcıları ise oyuncaklardır. İlk bakışta, çocukların eğlenmesini, oyalanmasını sağlayan nesnelere gibi algılansa da oyuncaklar, çocukların hayal güçlerini ve yaratıcı özelliklerini geliştiren; kendilerini ve dış dünyayı tanımalarına olanak tanıyan; bedensel, zihinsel ve psiko-sosyal gelişimlerine katkıda bulunan önemli araçlardır. Zamanla ve koşulların değişmesiyle oyunlar gibi oyuncaklar da değişmiştir; el yapımı oyuncakların yerini fabrika ürünü oyuncaklar almış, çeşitlilik artmış; giderek oyuncuğa ulaşmak kolaylaşmıştır. Günümüz çocuklarının bir kısmıysa bilgisayar gibi yeni bir oyun arkadaşı edinmiştir; onun sunduğu oyunlarla oynamak pek çoğu için çekici gelmektedir. Çocukluk döneminin oyun ve oyuncakla birlikte düşünülmesi, edebiyat ürünlerine yansıyan bir husustur. Türk edebiyatında çocuk-oyuncak ilişkisini yansıtan pek çok şiirle ve öyküyle karşılaşmak mümkündür. Çocukluk yıllarına, çocukluğun oyuncaklı zamanlarına özelemlerini dile getiren birçok yazar da anılarında, kendi yaptıkları ya da aile büyüklerince alınmış, üretilmiş oyuncaklardan söz etmiştir. Bu çalışmada; Abdülhak Hamid'den Yakup Kadri'ye, Pınar Kür'den Mine Söğüt'e uzanan bir seyirde yazarların anılarında oyun ve oyuncakların nasıl yer bulduğu, değişen toplumsal koşullarla birlikte oyuncakların uğradığı değişimin edebî bir türün örneklerine nasıl yansıdığı, cinsiyet özelliklerinin çocuklukta oyuncak seçimini ne ölçüde etkilediği üzerinde durulacak; örnekler eşliğinde, oyun ve oyuncakların anılardaki yeri değerlendirmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çocukluk, oyun, oyuncak, Türk edebiyatı, anı

Abstract: Through plays, children find their own dream world and creative environment; toys provide the greatest help to them during this process. Although perceived at first glance as amusing objects making children enjoy themselves, toys are important tools in developing imagination and creativity in children; enabling children to know themselves

Makale Gönderim:
30.03.2017
Kabul Tarihi:
22.05.2017

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, efdervisoglu@gmail.com

and the external world; contributing to their physical, mental and psycho-social development. Just as time and conditions have changed, like plays, toys have changed too; factory produced toys took the place of handmade toys, diversity is increased; obtaining toys became increasingly easy. Whereas some of our nowadays children acquired a new playmate such as a computer and playing with the games it offers is attractive for most of them. The consideration of childhood in association with toys and plays is a fact which is reflected in literary works. In Turkish Literature, it is possible to come across many poems and tales echoing the child-toy relationship. Many writers who express their yearning for their childhood years and childhood times full of toys have mentioned toys they have made on their own or bought or some produced by the elders of their families. In this study, emphasis will be laid upon how toys found a place in the memories of writers ranging from Abdülhak Hamid to Yakup Kadri, from Pınar Kür to Mine Söğüt; how the change occurring in toys along with the changing social conditions is reflected in the various forms of literary art and to what extent gender characteristics have an effect on children in the selection of toys during childhood; with examples illustrating it, an evaluation shall be made of the place of plays and toys in the memory.

Keywords: Childhood, play, toy, Turkish literature, memory

GİRİŞ

Çocukluk dönemiyle birlikte düşünülen “oyun”, çocuğun eğlenmesini, hoşça vakit geçirmesini sağlar; oyun sırasında kullanılan her türlü nesne de gerek elde üretilmiş gerekse de sanayi ürünü olsun “oyuncak” olarak adlandırılır. Oyuncaklar sayesinde kendilerince biçimlendirdikleri bir dünyaya kavuşan çocuklar, burada yalnızca eğlenip oyalanmaz; erişkin rolüne hazırlanırlar; hayal güçlerini ve sosyal becerilerini geliştirirler.

Atalay Yörükoğlu, “oyun”u; “çocuğun en doğal öğrenme ortamı”, “duyduklarını, gördüklerini sınavı denelediği, öğrendiklerini pekiştirdiği bir deney odası” olarak tanımlar. Oyun oynayan çocuğun duyularının keskinleştiğini, yeteneklerinin serpilip becerilerinin arttığını belirtir. (2010: 67) “Çocuklarda oyun süreci”nin, “genellikle kendiliğinden, içten ve özgür iradeye dayalı olarak” ortaya çıktığını söyleyen Zeki Tez, insan zekâsının “çocukların oyun oynama isteğini karşılamak üzere tarih boyunca son derece renkli bir dünya” yarattığını vurgulayarak ilk zamanlarda “çamurla ve taşla yaratılan oyun dünyası”nın “uygarlık geliştikçe büyüklerin dünyasını yansıtan bir minik dünya haline” dönüştüğünü ifade eder (2009: 24).

Yüzyıllardır oyun aracı olarak kullanılan oyuncağın, geçirdiği değişimle birlikte, önemini artırarak koruduğu; çocuğun ruhsal ve bedensel gelişimine sağladığı katkı yanında hayal gücünü ve yaratıcılık özelliklerini de geliştirdiği bilinir. Bir yazar duyarlılığıyla konuya yaklaşan Refik Halid Karay, çocuğun “oyuncaktan, yani saadetten mahrum edileme”yeceğini (2009: 155) belirterek oyuncağı şöyle tarif eder:

“Oyuncak insan yavrusunun ilk kitabıdır; hayat dersi aldığı ilk kitap... Hatta kitaptan ve dersten daha ‘tabii’, meylî, aynı işe yarayan oyuncağıdır. Sevinmek, kırmak, tamir etmek, çalışmak, öğrenmek gibi fitri duygularını ve kabiliyetlerini oyuncakla idman eder; hayat antrenmanı oyuncakla olur. Medeniyet oyuncağına daima ehemmiyet vermiştir.” (Karay, 2009: 154)

Edebiyat, dil aracılığıyla ve estetik bir biçimde insanı ve toplumu anlatır; bu anlatışta çocuk yaşamına ilişkin ayrıntılar da söz konusu edilir. Bu ayrıntıların aktarılması, çocuk dünyasının eğlenme ve öğrenme aracı olan oyun ve oyuncakların da edebiyata yansımaları beraberinde getirir. Yazarlarımızın birçoğu çocukluk yıllarına, o dönemin oyunlu ve oyuncaklı zamanlarına özlere dile getirmiş; sahip oldukları-olamadıkları oyuncaklarla ilişkilerini yetişkinliklerinde de sürdürmüşlerdir. Hayatla birlikte değişseler de oyuncakların, oyun sayesinde kendi yaratma ortamına kavuşan çocuklar için çok değerli olduğunu yazarların anılarında da görmek mümkündür. 1889’da Kahire’de doğan Yakup Kadri, “çocukluğumun cenneti” dediği “Elf Sanf”ı anlatır sözgelimi. Kahire’deki oyuncak mağazası, “öyle munis bir dünya” sunmuştur ki yıllar sonra yazar, “onda ne varsa elime alabilir, kucağımda taşıyabilir, okşayıp sevebilir, yani hepsi üstünde hüküm sürebilirdim,” diyecek (2010: 20-21); o günleri özlemle yâd edecektir:

“Ah, hani nerdeydi şimdi, o trampetalar, o tahtadan atlar, o çinkodan askerler, o kurma trenler, o çalparalı soytarılar ki, beni bir sürü çirkin ve can sıkıcı şeylerle dolu bir dünyanın ötesinde, büsbütün başka bir dünyanın, bir hayal ve masal dünyasının fantasmagorileri içine alıp götürürdü ki orada ne babamın sakar hareketlerinden, ne annemin çehresindeki hüzünden haberim olurdu ki, orada ben, keyfime göre her istediğim kalıba girer, her çeşit hayvan, her cins insanla eşitleşmek imkânını bulur ve kendi kendime her dilediğim mansıbı, rütbeyi verip kâh peri padişahına damat, kâh Büyük Britanya ordusuna çavuş; kâh ferman dinlemez sırma cepkenli bir efe olurum.” (Karaosmanoğlu, 2010: 24)

Yakup Kadri'nin söyledikleri, oyuncaklarla birlikte kendi sınırlarını aşan ve istediği gibi biçimlendirdiği yeni bir dünyaya kavuşan çocuğun yaşadığı mutluluğu gözler önüne serer. Yetişkin dünyasını dolduran nesnelere, çocukların fiziksel özelliklerine göre tasarlanmış ve “oyuncak” kılığına sokulmuş minyatürlerinin oyun aracı olarak kullanılması da Azra Erhat'ın anılarında çıkar karşımıza. 1915'te İstanbul'da doğan Erhat, çocukluğunda “evcilik oynamaya” bayıldığını söyler. Yazarın, masa altlarında kendi evini kurduğu yaşları, büyüklerine öykündüğü oyunlarla geçer; arkadaşları da evin çalışanlarıdır:

“... masanın altına girer, masa örtüsünü yere kadar çeker, ne kadar karanlık olursa o kadar hoşlanır, mika fincanlarımda kahve ikram ederdim gelene. Misafirlerim de ya Fazıl ya da Ernestina idi. Masanın tahtasına tok tok vurup örtünün altına girdiklerinde tıpkı büyükler gibi temenna eder: ‘Sefa geldiniz!’ derdim. Onlar da sefa bulduk karşılığı verir, bağdaş kurarlardı. Annemle misafir hanımlar nasıl konuşurlarsa, öyle konuşurduk biz de, nazik ve terbiyeli.” (Erhat, 1996: 25-26)

Azra Erhat'la aynı yıl doğan Aziz Nesin, onun kadar şanslı bir çocukluk geçirmez. “Çocuk olmuş tek günüm yok yaşamımda,” (2011: 37) diyor Nesin, çocukluğunda elişi kâğıtlarından fırıldaklar yapıp sattığını söyler (2011: 376). “Kaptan” ve “kafakarış” oyunlarındaysa beceriksizdir (2011: 408-409). Oyuncaktan yoksun oluşu, büyüüp zengin olma ve kendisinden başka hiç kimsenin giremeyeceği bir oyuncak odası kurma hayaline yol açar (2011: 38). Yazar, anılarında aktardığı bu hayaline “Altı Bekçi Atlıkarıncada” öyküsünde de yer verir:

“Kocaman adamların oyuncaklarla oynamasını ayıplarlar. Onun için ben oyuncaklarımı bir odaya dolduracağım. Çalışmadığım, işe gitmediğim günler, geceleri oyuncak odama girip kapıyı arkadan kilitleyeceğim; oyuncaklarımla oynarken kimse görmesin de alay etmesin benimle... Tirenlerim olacak bidolu, kuracağım: Düüüüüü!.. Çih, çuf, çih, çuff, çihçuff!..” (Nesin, 2009: 138)

Aziz Nesin'in hayalini kurduğu tren, 1955 doğumlu Murathan Mungan'ın unutmadığı oyuncaklarından biridir. Mardin'de geçen çocukluğunda, babasının Suriye'den getirdiği, “ray parçaları birbirine eklenip takıldığında ortaya çıkan ‘8’ biçimindeki büyük bir demiryolu hattı ve birbirlerinin ardına kancalarla takılı birçok

vagondan oluşan” oyuncak tren, uzaktan kumandalıdır. Yazarın aklından çıkmayan şeyse onu okula götürdüğü bir gün ray parçalarından birinin çalınmış olmasıdır; bu, onu işlemez hale getirmiştir çünkü. (2015: 34-35)

Oyundan ayrılmanın mümkün olmadığı, oyuncaklarınsa en yakın arkadaşla dönüştüğü çocukluk dönemi, unutulmayan anıların da kaynağı durumundadır; bu, edebiyata da yansıyan bir husustur. Oyun ve oyuncakların, yazarların anılarındaki yeri üzerinde duran bu çalışmada ilk bölüm, el yapımı oyuncaklara ve onlarla oynanan oyunlara ayrılmış; ikinci bölümde bahçeleri, sokakları “oyun yeri”ne çevirenlerin oyuncaklarına değinilmiştir. Üçüncü bölüm, cinsiyetin oyun alışkanlıklarına ve oyuncak seçimine etkisi de göz önüne alınarak savaş oyuncaklarına ve oyuncak bebeklere ayrılırken Sunay Akın’ın ve Oral Gönenc’ın oyuncaklarla ilgili çalışmaları dördüncü bölümü belirlemiştir. Yazarların doğum yeriyle doğum yılına ait bilgilerin ilgili kısımda parantez içinde verilmesi ise dönemsel koşulların göz önüne alınabilmesi amacını taşımaktadır.

El Yapımı Oyuncaklarla Evde ve Evin Dışında

Bekir Onur, “geçmişte oyun ve eğlencenin yoksulluktan derin bir biçimde etkilendiği”ni (2009: 282) ifade eder. “Oyuncak yoksunluğunun temel nedenleri olarak savaş ya da yoksulluk ve kıtlık yılları”nın, “köy yaşamı”nın ve “erken yaşta çalışma zorunluluğu”nun belirtildiğini hatırlatan Onur, “toplumda oyuncağın -özellikle sanayi oyuncağının- var olabilmesinin toplumun refah düzeyine bağlı” olduğunu söyler (2005: 454-455).

Zaman ve koşullar değişse de yoksulluk, hemen her dönemin temel sorunlarından biri olmuştur. Gelir düzeyinin düşüklüğü ve olanakların kısıtlı oluşu, zorunlu bir ihtiyaç olarak görülmeyen oyuncağın evlere girişini geciktirmiş ya da büsbütün engellemiştir. Türkiye’de yıllar yılı sanayi ürünü oyuncağın yaygınlık kazanamaması, oyuncağın bir ihtiyaç ve çocuğun gelişimi için gerekli bir araç olarak görülmemesi, toplumun oyuncakla ilişkisini sınırlı tutmuş; oyuncak da bir alışkanlığa dönüşmemiştir; bununla birlikte “oyun”, hep var olmuş; çoğu zaman oyun için gerekli nesnelere ortaya çıkarmak da yaratıcılık yeteneklerini eldeki malzemeyi değerlendirme isteğiyle birleştiren ebeveynlere ya da oyun çağı çocuklarına düşmüştür. Bekir Onur, oyuncaklarla ilgili olarak “geçmişten en çok hatırlanan nokta”nın, “kimsenin yeterince oyuncağı olmadığı, hemen hemen herkesin oyuncağını kendisinin yapmak zorunda kaldığıdır” der (2007: 339). Sözü edilen durumu, yazarların anılarında da görmemiz mümkündür. Sözelimi, Fethi Naci (1927), Giresun’da geçen çocukluk yıllarında baharla birlikte başlayan uçurtma faslına hazırlanışlarını şöyle anlatır anılarında:

“Fırıncı Mustafa Efendi’den ‘ekmek kâğıdı (Ekmeği sarmak için kullanılan, pelür kâğıdına benzeyen bir kâğıt) alırdık: Sarı, yeşil, kırmızı, mavi... Sonra bizim mahalledeki yarı harap yarı ahşap bir evin damını örten ‘hartama’lardan aşırırdık.

Nişasta ile suyu karıştırarak yapıştırıcı maddeyi elde ederdik. Kendi uçurtmalarımızı kendimiz yapardık. Sonra, doğru okulun bahçesine...” (Fethi Naci, 1999: 16-17)

Uçurtma yapmanın “onu uçurtmak kadar coşku verici” olduğunu söyleyen Yiğit Okur da (Erzincan, 1934) babasıyla birlikte yaptığı uçurtmaların hazırlanışını bütün incelikleriyle anlatır anılarında. Yazar, renk renk kâğıtların evin salonuna yayılışını, aynı boyda dört çıtaya sekizgen biçimi verilmesini, un ve su ile yapıştırıcının elde edilmesini ve daha bir sürü işi, en sevilen eylemin gerçekleştirilmesinden duyduğu hazı yansıtır: “Kuyruk dar açılı üçgenin ucundan başlar. Bir renk cümbüşüdür. Gökkuşağı renkleri uçurtma kuyruğunun renkleri yanında fakir kalır. Kuyruk sadece renk değil dengedir. Uzunluğu, uçurtmayı üç kez saracak kadar olmalıdır” (2015: 193-194). Ülkü Tamer de babasının yaptığı “birbirinden güzel” uçurtmalarla ayaklarının yerden kesildiğini söyler. Tamer (Gaziantep, 1937), “yoyo” yerine kullandıkları “çıkışağı” adının “ çık yukarı, in aşağı”nın ilk hecesiyle son iki hecesinden üretilmiş bir sözcük” olduğunu da yıllar sonra öğrenir; hırsıyla çevirdikleri topaçları hatırlar: “Birinin attığı topaç yerde dönerken, öteki kendi topacını onun üstüne fırlatırdı. Benim topaçlar, mahallenin en sağlam topaçlarıydı. Hiç kırılmazdı. Babam özel olarak şimşirden yaptırırdı onları. Ben de renk renk boyardım.” (2006: 15)

1951’de İnegöl’de doğan Cemil Kavukçu *Angelacoma’nın Duvarları* adlı otobiyografik anlatısında, çocukluk yıllarının el yapımı oyuncaklarına yer verir. Fethi Naci ve Ülkü Tamer gibi Kavukçu da o günlerden söz ederken I. çoğul kişi zamirini kullanır; oyuncak hazırlama ve oyun oynamanın, mahalle çocuklarının birlikte gerçekleştirdikleri bir eylem olduğunu belirtir böylece. Parayla alınan topaçlar ve misketlerse sokağı; çocuğun, evin dışında da var olabildiği mekânı düşündürür:

“Kendi oyuncaklarımızı kendimiz ürettiyorduk. Telden yaptığımız arabalar dışında, bakkaldan yalvar yakar aldığımız margarin kutularından kamyonlar, tahtadan tabanca, tüfek ve kılıçlar, rengârenk uçurtmalar yapıyorduk. Parayla aldıklarımız, kâğıtlarını biriktirip oyun oynadığımız karamela, topaç ve misketti yalnızca.” (Kavukçu, 2008: 124-125)

Deniz Kavukçuoğlu (İstanbul, 1943), İstiklal Caddesi’ne çıkıp Japon Mağazası’nın vitrinindeki “ithal malı” oyuncakları birlikte seyrettiği Orhan’ı anarken onunla yaptığı oyuncakları da anlatır. On iki yaşındaki iki çocuk, iki katlı metruk bir evin üst katında, atölye gibi kullandıkları bir oyun alanı yaratmışlardır:

“(…) Sokakta ne bulursak, toplar, oraya taşırdık. Bisiklet tekerlekleri, tahta parçaları, borular, teneke kutular, çiviler, teller, kırık aynalar, kumaş parçaları, meyve kasaları, bozuk elektrik ampulleri gibi en akla gelmedik şeylerle doldurmuştuk evi. Herkesin ‘çöp’ diye baktığı bu ‘nesnelere’in her birinin değeri vardı bizim için. Bunları parçalayarak, kesip biçerek, birbirine ekleyerek oyuncaklar yaratırdık kendimize. Tekerlekleri çelik bilyeli kaydıraklar, tahtadan tüfekler, çemberler, dört tekerlekli çekçek arabaları yapardık. Kaydıraklarımızı, arabalarımızı göz alıcı renklere boyar, ayna

kırıklarıyla süslerdik. Sokakta oynamaktan başka bir eğlencemiz yoktu o yıllarda.” (Kavukçuoğlu, 2008: 92)

Çocukluk yıllarını anlattığı *Sağ Salim Kavuşsak*'ta “hayal dünyanın vazgeçilmez parçasıydı” dediği oyunculara da yer veren Nedim Gürsel (Gaziantep, 1951), “duman çıkmayan bacaları, kaptansız bir kaptan köşkü, kurulduğunda dönen, döndükçe de suyu kaynatıp kıpırdatan uskurları” olan (2009: 177) transatlantiğini anar önce; küp evlerini saran yangına müdahale eden parlak kırmızı itfaiye kamyonunun da özel bir yeri vardır. Bunlara rağmen yazarın; “kendi uydurduğum, gerçek nesnelere yerine koyduğum oyuncakları, kendi imalatım olan değnekten atımı ya da savaş uçağını yeğlediğimi söylemeliyim” (2009: 177) deyişi; değnekten atıyla savaşlara katılan, Kızılderili reisi olan ya da Uzak Batı'nın en azılı hayduduna dönüşen bir çocuğun, hayal gücünü kullanarak elindeki basit bir nesneyi en eğlenceli oyun aracına dönüştürebileceğinin göstergesidir. Savaş uçağının yapımıysa daha zahmetli, emek gerektiren; öte yandan yaratıcılık yeteneğini geliştiren bir işidir:

“Savaş uçağını, okulla gezmeye gittiğimiz hava üssünden dönüşte, kendi ellerimle yapmıştım. Esenevler'de oturuyorduk. Demek ki dokuz on yaşlarındaydım. Üste gördüğümüz avcı uçağının benzerini yapmaya çalışmıştım bir tahta sandalyeyi devirip ters çevirerek. Tornavidayla kanıttığım aralıklara sıkıştırdığım güdük kalemler, komut aygıtlarıydı; zamkla yapıştırdığım kırmızı düğme bomba atmaya yarıyor, telle sandalyeye bağladığım çomağı ileri geri oynatarak makineli tüfekle ateş edebiliyordum. Paraşütüm bile vardı, ama onu hiç kullanmadım. Düşman uçaklarını hep ben düşürüyordum çünkü, onların açtığı ateşten ise her defasında kıl payı kurtulmayı başarıyordum.” (Gürsel, 2009: 177-178)

Behçet Necatigil'in kızı, yazar Ayşe Sarısayın da (İstanbul, 1957) anılarında; dedesinin Valideçeşme'deki evinden söz ederken halalarının yaptığı oyuncakları anmadan edemez; ablasıyla birlikte, evin kedisi Kamber kadar uslu durdukları bu evin oturma odası, bir çekmecedan çıkan elışı oyuncaklarla renklenmiştir bir zamanlar: “Ablam ve ben de Kamber gibi davrandık o evde hep, sessiz ve çok uslu durduk. Oturma odasındaki bir dolabın çekmecesinde halamların bizim için diktikleri bez bebekler, örgü hayvancıklar, bitmiş ipliklerin iri, tahta makaralarını birbirine bağlayarak yaptıkları oyuncaklar olurdu. Bu çekmecenin önünde yere, bana verilen bir yer minderinin üstüne oturur ve oyuncaklarla oynardım.” (2014: 118)

Oyun Yeri Bir Dünya: Bahçeler ve Sokaklar

Zamanın ve koşulların değişmesi, çocukları sokaklardan, bahçelerden ayırıp evlerinde olmaya yöneltmiş; yetişkinlerin, özellikle de annelerin, çocukları evlere çağırın sesi eskisi kadar duyulmaz olmuştur. Günümüzün ekran başında oyun oynamayı tercih eden çocukları, dış dünyayla bağlarını koparıp bilgisayar oyunlarına odaklanırken dışarıda oynanan oyunları hatırlamak da büyüklere düşmüştür. Yazarların anılarında

evin dışında oynanan bazı oyunların, çocuklukla birlikte hatırlandığını görmek mümkündür. *Harita Metod Defteri*'nde okuru, çocukluk anılarıyla buluşturan Murathan Mungan'ın (İstanbul, 1955) hatırladıkları arasında Mardin yaylalarında arkadaşlarıyla oynadığı “mendilim köşe köşe oyunu” vardır mesela. Genellikle öğleden sonraları başladıkları oyunu “karanlık çökmeye, gözler karşı tarafta kimin nerede durduğunu bile seçemez hale gelmeye başlayana dek” (2015: 62-63) sürdürdüklerini söyler Mungan. Kendisini pek de mutlu etmeyen, “gönülsüz” katıldığı bu oyunu daha çok akşam saatlerinin güzelliğiyle hatırlasa da onunla ilgili ayrıntılar vermektense geri durmaz:

“Yayla evlerinin arasında oyun yeri olarak seçilen geniş, düz bir açıklıkta karşılıklı dizilip tek sıra halinde el ele tutuşarak saf tutan iki takımın birbirinden oyuncu kapması esasına dayanan bu oyuna başlarken taraflardan biri diğerine şöyle seslenir:

‘Mendilim köşe köşe, bizden size kim düşe?’

Seslenen taraf karşı takımdan kolay yem olacağını düşündüğü birini seçerek aynı biçimde karşılık verir:

‘Mendilim köşe köşe sizden bize Ali düşe.’”(Mungan, 2015: 62)

1956’da doğan Can Özoğuz da çocukluk günlerinin Ankara’sını anlatırken erkek çocuklar arasında bir zamanlar pek sık görülen mahalle savaşlarını hatırlatır okura; oyuncak tabanca ve tüfikle birlikte patlayıcılarla oynanan oyunlar, bilgisayar başında oyun oynamayı seçen günümüz çocuklarına eskisi kadar çekici gelmese de -savaş oyunları için ekran başına geçmek, yeterli çünkü- çocukluğunu düşünen yetişkinlere hâlâ çok şey hatırlatır:

“Biz Bayındır Sokak’ın çocukları, köşe başındaki kurukahveciden çatapat, maytap, torpil alıp patlatabildik bayramlarda. Mantar tabancalarımızı belimize takıp savaş oyunları da oynayabildik, gerçek mahalle savaşları da yapabildik, Sarılarla, Kocatepe’nin bomboş arazisinde.” (Özoğuz, 2006: 26)

Çocukluk denilince anneannesinden dinlediği yarı Türkçe yarı Boşnakça masalları, evcilik oynarken bebeğine anlattığını hatırlayan Birsen Ferahlı (İzmir, 1960) babasının armağanı “pembe plastik fincanlar”ı ve bir Efes gezisi sırasında arkadaşlarıyla oynadığı “saklambaç”ı da unutmaz. Ferahlı’nın asıl üzerinde durduğu ise ilkökul 3. sınıfta oynadıkları “Efesçilik Oyunu”yla bir önceki yılın gözdesi “Papacılık Oyunu”dur. Öyle her çocuğun aklına gelebilecek türden oyunlar değildir bunlar; belli bir bilgi ve kurmaca yeteneği gerektirir. Celcus’lu, Cleopatra’lı, Meryem Ana’lı “Efesçilik Oyunu”nu ayrıntılı olarak oynayabilmelerini, kasabanın yazlık sinemasında izledikleri *Ben Hur* filmine bağlar yazar. Çocukların, büyüklerden gördüklerini, dikkatlerini çeken davranışları taklit yoluyla oyunlarına kattıklarının bir örneği ise “Papacılık Oyunu”dur:

“Geçen yıl, yaz boyunca ‘Papacılık’ oynamıştık. Annelerimizin sabahlığı, geniş kenarlı hasır şapka, bir de ablamın tokalı kırmızı ayakkabısını giyince tıpatıp Papa’ya benziyoruz. Koşmak, zıplamak yok; hep ağır adımlarla ve etekler savrulularak yürünecek.

Papa'nın öyle yürüdüğünü ayın alanında kendi gözlerimle görmüştüm. Ayakkabısındaki sarı tokaya güneş vurunca gözü kör edecek ışık çıkıyordu. Dediklerine göre toka altınmış. Koskoca adamın kırmızı ayakkabı giymesi ne tuhaf...

'Papacılık'ta mutlaka elinde haç taşıyacaksın; bir de kocaman kolye takılması gerekiyor. Anneannem haçı görünce çok kızdı, 'Bırakın bakayım onu, böyle oyun olmaz, elhamdülillah Müslümanız biz,' dedi. Haç bahçeye atıldı. Anneannem bizi sıraya dizdi, tövbe etmemizi istedi. Bir daha haç taşımamak için tek tek tövbe ettik. O da kısa bir dua okuyup, yüzümüze üfledi. Elbette Papa da muhterem bir din büyüğüymüş, ta Vatikan'dan kalkıp ilçemize gelmesi çok önemliymiş; ama inançlarımız farklıymış, böyle şeylerin oyunu olmazmış." (Ferahlı, 2016: 183)

Birsen Ferahlı'nın anlattıkları, çocuğun; gördüklerini uygulama isteğiyle oyun ihtiyacını birleştirmesinin örnekleridir. Sözü edilen oyunlar bir kültür çatışmasına yol açmakla birlikte kendi başına ya da yaşlılarıyla hayal gücüne dayalı oyunlar kurup geliştiren çocuğun, gerçeği kopyalaması olarak değerlendirilebilir. Evin dışında oynanan bir oyun da Mine Söğüt'ün (İstanbul, 1968) anılarında çıkar karşımıza. Çocuk zihninin ürettiği, oyuncaksız bir oyundur bu; altı yedi yaşlarına kadar kaybolma korkusu taşıyan Söğüt'ün, 12 yaşındayken çok yakın bir arkadaşıyla oynadığı "sokaklarda kaybolma oyunu": "Onunla birlikte, evden çok uzaklaşmamaya dikkat ederek hiç bilmediğimiz yollara sapardık. Ve tahminlerle yönümüzü bula bula, tanıdık başka mahallelere çıkardık." (2014: 192)

Savaş Oyuncakları ve Oyuncak Bebekler

Oyuncak seçiminde ve oyun alışkanlığında, cinsiyete bağlı özelliklerin etkili olduğu, bilinen bir gerçektir; cinsler arasında gözlenen farklılıklar yazarların anılarında da dikkati çeker. Çocukken oyuncaklar içinde en çok uçurtmaları sevdiğini söyleyen Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 1887), "Hâlâ daha en rikkatime dokunan oyuncaklar, kız çocukların kucaklarında bebekler ve erkek çocukların ellerinde uçurtmalardır," (1956: 68) diyerek hem duygularını hem de cinsler arası farklılığı dile getirir. Uzun bir geçmişi olan uçurtmalar, günümüz çocuklarına eskisi kadar cazip gelmese de gökyüzüne salıverilir yine; anılardaki yerini korur. Oyuncak silahlar ve savaş oyunları ise erkek çocukları için hep ilgi çekici olmuştur.

Abdülhak Hâmid'in (İstanbul, 1852) son eşi Lüsyen Hanım, anılarında Hâmid'in kurşun askerlere olan ilgisinden söz eder. Bu ilgi yetişkinliğinde de sürer. "Sevgili kurşun askerler! Abdülhak Hâmid'in hayatında hakikî bir yeri tuttular. Daha çocukken onları severdi," (2006: 119) diyen Lüsyen Hanım, Sıraselviler'deki evlerinin "büro" işlevi gören, duvarları kitaplarla kaplı odasında ve pencere yanında duran büyük çalışma masasının; yazmak için değil de kurşun askerleri "harp nizamında" sıralamak için kullanıldığını belirtir:

“Kurşun askerler! Abdülhak Hâmid’de kutular dolusu vardı. Türlü silahlar, türlü ordular, toplar, burçlar, kaleler, ağırlıklar, ihtiyatlar, resim ve plânların yardımıyla şu veya bu meşhur muharebeyi yeniden tanzim ve tertip ederdi. Topçular dizilir, süvariler dörtnala açılır, erkân-ı harbiye bir kum havuzunda ne yolda hareket edildiğini tetkik ve takip eder, mevzuubahis muharebenin cereyan ettiği arazinin tabiatına nazaran orasını ağaçlar ve taşlarla arızalandırırdı.” (Sâfi, 2006: 116)

Hâmid’den yıllar sonra 1956’da doğan Semih Gümüş’ün de çocukluğuna dair hatırladıkları arasında “o günlerde değerini tam bilemediği” birkaç kurşun askeri vardır (2005: 115). Halid Ziya Uşaklıgil (İstanbul, 1866) tahtadan silahları, babasının “aile çocukları için bir çeşit gezinti ve eğlence düzenleme” işini verdiği Resmî Efendi -yazarın dayısının kayınbiraderidir- ile “pandomima” oynayışlarını anlatır. Yazarı, düşsel bir dünyaya taşıyansa daha çok oyuncak silahlardır: “tahtadan yapılmış tüfeklerimiz, tabancalarımız, üstüne yaldızlı kâğıtlar yapıştırılmış kılıçlarımız vardı; biz korkunç haydutlar olurduk, evler basardık, kız kaçırdık.” (1969: 47-49)

Artun Ünsal’ın (İstanbul 1942) anılarında yer eden oyuncağıysa babasının “Beyoğlu’ndaki Japon Mağazası’ndan aldığı, tetiği çekilince ucu lastik vantuzlu küçük bir sopa fırlatan” oyuncak bir tüftür. “Aslında vantuzu biraz ıslatıp atınca pencere camından tutun da ahşap kapıya kadar her şeye” yapışan “bu sopacık”, aile fotoğraflarına da yansıyınca silinmez izler bırakır yazarda (2014: 10). Deniz Kavukçuoğlu’nun (İstanbul, 1943) bayraktarlık görevini üstlendiği savaş oyununda ise malzemesi taşlardır. Yaşları sekiz ile on üç arasında değişen dokuz çocuğun bütün cephanesi “teneke kutulara, tahta kasalara, bez torbalara” doldurulmuştur. Arkadaşlarıyla birlikte Firuzagağı çocuklarla yaptıkları “taş savaşı”nı bütün ayrıntılarıyla anlatır yazar (2008: 92-94).

Erkek çocukların oyuncak silahlarına, mahalle savaşlarına, topaçlı misketli oyunlarına karşılık kız çocukların daha sakin oyunlar tercih ettiği söylenebilir. “Hayat evcilik oynayarak geçemezdi! Oğlanlarla epey kovalamaca oynayıp kozalak savaşlarında her tarafım mosmor kesildikten sonra, gözü pekligimi kanıtlayınca liderliği de ilan etmiş oldum,” (2014: 99) diyen Filiz Özdem (İstanbul, 1965) gibi doğa keşiflerine meraklı; bahçelerde, sokaklarda oynayan kız çocukları karşımıza çıksa da öncelikli oyun arkadaşlarının oyuncak bebekler olduğu, anılarda da gözlenir. 1926 doğumlu Meral Ataç, Büyükkada’da geçen çocukluk günlerini de anlattığı *Küçükhanım Meralika*’da, babası Nurullah Ataç’ın Ankara’dan getirdiği oyuncak bebeklerden söz eder mesela:

“(…) Babam Ankara’dan her gelişinde bana, karnına basılınca ‘annee’ diye bağırarak taş bebek getirirdi. Daha sokak kapısından içeri girer girmez beni sevindirmek için girişteki taşlıkta bebek kutusunu bana verirdi. Getirdiği bebeklerin tümü birbirinden güzel şeylerdi. Onların giysilerini çıkartmaya, yüzlerini yıkayıp saçlarını taramaya çok meraklı olduğumdan daha babam Ankara’ya dönmeden bu güzel bebeklerin yıkanmaktan yüzlerinin, gözlerinin tüm boyaları akar, saçları taranmaktan yolunur, kel tavuğa dönerlerdi.” (Ataç, 2004: 49)

Adalet Ağaoğlu (Ankara-Nallıhan, 1929) dört-beş yaşlarının gözleriyle görmeye çalıştığı bir bebek hatırlar; “hem de öyle bezden mezden değil, sahici bir oyuncak” bebektir bu. “Pespembe, tombul kırmızı yanaklı; lüle lüle sarı saçlı, uzun kirpikli, gözleri açılır kapanır, sürekli gülümseyen” bebeği öylesine değerli bulur ki oynamaya kıyamaz onunla; kucağında tutarken bir yerini incitmekten korktuğu bebeği, evdeki bir dolapta öylece durur. Yazar olacak çocuk, sık aralıklarla gider, dolabı açar, güler konuşur onunla; sonra da rahatlamış olarak dolabın kapağını kapatır; dokunmaktan çekindiği, doya sıya oynayamadığı bebeğini bir gün yerinde bulamaz ama. Babası, kızına söz verdiği halde oyuncak bebek almayı unutan bir memurun çaresizliğini gidermek istemiş; kızının oynadığını görmediği bebeğini bu memura vermiştir çünkü. (1980: 14-19)

Oyuncak bebeklerin kız çocukları için ne denli önemli olduğu Pınar Kür’ün (Bursa, 1943) anlattıklarında da görülür. II. Dünya Savaşı sonrasına rastlayan yıllarda daha çok bahçelerde oynadıklarını söyleyen yazarın kız kardeşiyle paylaştığı “Meşel”, mika değil de ruhu olan bir bebektir sanki. Onu incitmiş olabilecekleri düşüncesi, iki kardeşi de çok üzer:

“(…) Evde bebek oynardık, Işılar daha meraklıydı bebek oynamaya. Şimdiki gibi oyuncak bolluğu yok, savaş sonrasından söz ediyoruz. İkimizin tek bebeği vardı. Adını neden bilmem Meşel koymuştuk. Çıplak, mika bir bebek. Arada kolları, bacakları kopardı, babam tamir ederdi. Nenem onun çıplaklığını onaylamadığından elbise dikmişti. Derken annemin öğrencilerinden biri, gene mika, ama Meşel’den çok daha büyük üstelik çok şık organize entarili bir bebek getirdi. Adını Beyhan koyduk (hediyeyi veren kızın adı) ve Meşel’i bir kenara atıp bir süre yüzüne bakmadık. Çok geçmeden, gariptir, ikimiz de aynı anda büyük suçluluk duygularına kapıldık, ‘Meşel’i nasıl ihmal ettik, o bizim öz kızımız,’ diye ağlaştık ve onu eski el yapımı elbisesiyle baş tacı ettik.” (Söğüt, 2006: 10)

Pınar Kür’ün Meşel’i kadar sevilmiş bir oyuncak bebekle de Erendiz Atasü’nün anılarında karşılaşırız. 1947’de Ankara’da doğan yazarın belleğinde “Göksun” adını verdiği oyuncak bebeğin apayrı bir yeri vardır. Işık Kansu, “öyküsel röportajlar”ının Erendiz Atasü’ye ayrılan sayfalarında şöyle anlatır onu:

“Oyuncaklar çok az iz bırakmıştı belleğinde. Ama bir Göksun vardı. Hani bir ara Almanya’dan ithal bebekler gelmişti. Şimdilerin Barbilerine oranla çok iri ve hantaldılar da, çok güzel mavi gözleri vardı. Ondan almışlardı. Gülten Teyze de bir elbise dikmişti ona, adını vermek de Erendiz’e düşmüştü. Göksun kucağında, telefonu açıyor, düşsel arkadaşlarla konuşuyordu. Arkadaşların adları da uyduruk: Erdegülay, Zerdegülay...” (Kansu, 2002: 60)

Çocukluğunda oyuncak bebeklerine verdiği adları, onlarla ilgili ayrıntıları hiç unutmayan bir yazar da Gül İrepoğlu’dur (İstanbul, 1951). Babasının aldığı “kaleydoskop”la birlikte (2009: 70) “su tabancaları”nı, “tenekeden kurgulu oyuncaklar”ını da çok sevdiğini söyler yazar; ama eksiksiz her birine bir ad koyduğu, ev

halkının da bunları ezberlemesini beklediği “tam kırk iki tane bebeği”n çocuk dünyasındaki yeri başkadır. İkiz bebekleri Avrupa’dan teyzesi getirmiştir. “Kısa kollu, beyaz bebe yakalı mavi elbiselerinin belinde ucu püsküllü kuşaklar, ayaklarında siyah, üstten atkılı pabuçlar, ‘karavel’ saçlarında giysilerinin renginde, son moda bantlar,” taşıyan bebekler, Ceylan ve Beylan’dır. İkizleri konuşturup uyutan, giysilerini çıkarıp giydiren çocuk için onlardan da değerlisi “Yonca Bebek”tir; sahibince “kraliçe” ilan edilen Yonca’yla “gelin bebek” Sibel, İrepoğlu’nun anılarındaki yerlerini hep korurlar (2009: 100-103).

Semra Topal’ın (Eskişehir, 1964) unutmadığı oyuncak bebekse kız kardeşiyle paylaştığı, adı verilmemiş, hep “uyuyan bebek” diye sevilmiş bir oyun arkadaşıdır. Evin bütün eşyaları gibi Almanya’dan gelmiştir o da. Yalnızca sahiplerinin değil bütün sokağın hayranlığını kazanmış olan “uyuyan bebek”in küçük Semra’da yarattığı büyü, sokağın dikiş nakış işlerinden anlayan Güler Abla’sı yüzünden bozulur bir gün. Güler Abla’nın “beyaz satenden bir gelinlik” dikip giydirmesinin ardından “evlenen çiftlerin gelin arabalarının üstüne konulan bir bebeğe” dönüşen ve sonra da tamamen mahvolan bu oyuncakın hazin sonu, yıllar sonra bile “bu bebek kadar güzelini, cana yakınını, bugünün çocuklarını şaşkına çeviren şu oyuncak dünyalarında bile” görmediğini söyleyen yazarı derinden etkiler; çocuk ruhu, bunu bir “saldırı” olarak algılamış; belli etmekten kaçındığı bir öfkeye kapılmış; bebeklerle oynamayı da bırakmıştır (2014: 241-247).

Oyuncaklara Gönül Verenler: Sunay Akın ve Oral Gönenç

Söz konusu, yazarların anılarındaki oyun ve oyuncaklar olunca çocukluğa özgü olduğu düşünülen bir ilgiyi, yetişkinliklerinde de sürdüren, hem yazdıkları hem de uğraşlarıyla oyuncak dünyasının tanınıp sevilmesine katkıda bulunan iki yazara, Sunay Akın’a ve Oral Gönenç’e ayrıca yer vermek, uygun olacaktır.

1962’de Trabzon’da doğan Sunay Akın, Haydarpaşa Lisesi’nin ardından İstanbul Üniversitesi Fizikî Coğrafya Bölümü’nü bitirir. İlk şiiri 1984’te yayımlanır. 1987’de Halil Kocagöz Şiir Ödülü’nü kazanan Akın, ilk kitabı *Makiler*’le de 1990’da Orhan Murat Arıburnu Şiir Ödülü’nü alır; ardı ardına kitapları yayımlanır. Şiir ve yazılarıyla olduğu kadar radyo-televizyon programları ve tek kişilik gösterileriyle de tanınan yazarın oyuncaklara ilgisi, yıllarca oyuncak toplamasını ve bununla ilgili çalışmalar yapmasını beraberinde getirir.

Trabzon’da mısır koçanlarından oyuncak yapan çocuklardan biri olarak (Akın, 2009: 143) büyüyen yazar bir gün de uçak yapmaya kalkar; bu kez malzemesi, tahta kasalardır. Gökyüzünde süzülmesi umuduyla reçel sürülmüş ekmeğini de içine yerleştirmeyi ihmal etmediği uçağını, evlerinin terasında yapar:

“Trabzon’da bir uçak yapmıştım evimizin terasında. Babam, mal almak için İstanbul’a giderdi ve geri döndükten birkaç gün sonra terasımıza içi boş kasalar taşınırdı. İşte, o tahta kasalardan yapmıştım uçağımı. Trabzon havaalanına inen uçaklara bakıp,

onlara benzetmeye çalışmışım. Pervanesi olmasa da, kanatları vardı uçağımın!.. Uzaklara, çok uzaklara gidecektim... Yolda karnım acıkacaktı elbette. Bu yüzden her gün annemin yaptığı reçellerden bir dilim ekmeğe sürer, uçağın içine koyardım. Yolda karnımın acıkması halinde çözümü böyle bulmuştum.” (Akın, 2009: 85)

Çocukluğunun oyunları yalnızca tek kişilik de değildir; “Süttozu” başlıklı denemesinde mahalle savaşlarını anmadan edemez sözgelimi. “Yukarı mahalleden gelen çocuklar”ın “ellerindeki mantar tabancaları ateşlerken bir yandan da (...) ‘Hepiniz öleceksiniz, pis Kızılderililer’...” diye bağırdığı çocuklardan biridir; onlar da el yapımı oklarıyla savunurlar “aşağı mahalle”yi. (1997: 11) Bu oyunlar bir yana, yine bir çocukluk deneyimi olan “müzecilik oyunu”nun, Sunay Akın’ın yaşamına yön veren bir oyun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

“Sunay Akın İstanbul ile altı yaşındayken tanışır ve ailece ziyaret ettikleri ilk yer Arkeoloji Müzesi olur. Yaz tatilinde yaptıkları bu geziden o kadar etkilenir ki ‘müzecilik’ en çok sevdiği oyun haline gelir. Trabzon’a dönünce annesinin kolyelerini, küpelerini, yüzüklerini çekmecesiyile sokağa taşır. Küçük Sunay’ın ‘müzecilik oyunu’, oğlunu pencereden izlerken altın ve gümüş takılarının sokakta sergilendiğini gören annesinin çığlıkları ile sona erer.” (Gürol, 2014: 123)

Oyuncağın, çocuğun gelişiminde tartışılmaz bir önemi olduğunu düşünen ve bu yöndeki çalışmalarını aralıksız sürdüren Sunay Akın, “müzecilik oyunu”ndan yıllar sonra yazdığı bir yazıda şunu söyler: “Çocuk için oyuncak, günlük yaşamda karşılaştığı birçok sorunun çözümünde yol göstericidir. Çocuğun oyuncakları birer gözlem kulesidir aslında; oradan bakıldığında becerileri, ilgileri görülebilir” (2009: 79). Annesini kızdırmak pahasına da olsa erken yaşlarda kendi kendine bulduğu “müzecilik oyunu”nun, yazarı; “oyuncak müzesi” kurma düşüncesine ulaştıracak ilk etki olduğu söylenebilir.

Ailesinden kalan Göztepe’deki köşkü, 10 odası ve 80 vitriniyle “İstanbul Oyuncak Müzesi”ne dönüştürür Akın. 23 Nisan 2005’te kurulan müze, en eskisi 1810’ların izlerini taşıyan 4 bin civarında oyuncakla ziyaretçilerini ağırlarken çeşitli etkinlikler de düzenler. Müzenin ikinci katındaki “Harita Odası”nda, arkasında bir sünnet çocuğu fotoğrafı duran “Neptune” adlı bir gemi de vardır. Bu oyuncak geminin öyküsünü, Haziran 2005’ten bu yana müzede gönüllü olarak çalışan Gürol Kutlu anlatır:

“Sunay Akın’ı sünnetten önce Trabzon’da bir fotoğrafçıya götürürler. Fotoğrafçı, beş yaşındaki çocuğun eline süs olarak bir oyuncak gemi tutturur. Gemiye sünnet armağanı zanneden Sunay’ın oyuncaktan ayrılması kolay olmaz. Ama, otuz yedi yıl sonra ‘Neptune’ adındaki oyuncak gemiyi, Almanya’daki bir antikacıda bulur. Gemi yeniden Sunay Akın’ın kollarındadır.” (Kutlu, y.t.y.: 55-56)

İstanbul Oyuncak Müzesi’nin vitrinlerinden birinde de Oral Gönenç’in yıllar önce yaptığı minyatür ev eşyaları vardır; “yatak odası takımından bir gardırop, yanında tuvalet masası”, bir de “salon takımı” (Gönenç, 2012: 355), yılların tanıklığıyla

müzedeki yerlerini alır. Onları yapan Oral Gönenç, 1940'ta İstanbul'da doğar; bir süre Tophane Sanat Okulu'na devam etse de "hayata atılma" tutkusuyla eğitimini tamamlamaz. Defterler yapar, tahta oyuncaklar üretir; bunların satışı yeni alet ve makineler demektir. Bütün ayrıntıları ince ince düşünülmüş -Bic markalı tükenmez kalemlerin tıplarından iskemle ayağı yapmak gibi- oyuncaklar çıkarır ortaya. Askerliğinden sonra da aynı işi sürdürür. Büyük bir oyuncak ve hediyelik eşya firması olan, bir dönemin alanındaki etkili ismi Gönenç Minyatür Sanayi'ni 1979'da ustabaşına devreder. Çeşitli gazete ve dergilerde kültür-sanat ve fotoğraf konularında yazı ve röportajları yayımlanır. 1985'te Bodrum Gümüşlük'e yerleşir. Oyuncaklarsa yaşamının her döneminde öncelikli bir yer tutar. 1943'te, henüz üç yaşındayken İhsan Hanım Teyze'sine domates taşıdığı tahta kamyonundan 2005'te, Sunay Akın'ın isteği üzerine oyuncak müzesi için yaptığı tahta ata kadar sayısız oyuncak üretir, anılar biriktirir, kitapları yayımlanır (Gönenç, 2012: 4-15).

Gönenç'in 40'lı yıllardan 1960'lara kadar süren ve çocukluğundan yetişkinliğine uzanan bir dönemi kendi gözünden anlattığı *Senin Tahta Atın Var mıydı?* adlı kitabı 2006'da yayımlanır; oyuncak tarihimizden bir kesit sunan kitap, eklenen birkaç yazıyla ve *Dünya Masumdu O Zamanlar* adıyla 2012'de yeniden yayımlanır. Yazarın tahta kamyonundan başlayarak küçük "tahta takozlara dört raptiye saplayıp tekerlek, bir iğne saplayıp top namlusu yaptığı ve böylece oluşturduğu "zırlı araçlar"la (Gönenç, 2012: 16) süren üretme arzusu, yaşamını da etkiler.

"İyi havalarda kızlar seksek oynar, oğlanlar topaç çevirir, yutmacasına bilye oynarlardı. Ben bunlara pek katılmaz, daha karmaşık şeylerle ilgilenirdim. Fotoğraf makinesi diye iki tane kibrit kutusunu bir kâğıt şeritle birleştirmek, şeridi birinin içinden geçirip altından çekince öteki kutunun havaya kalkmasıyla üstüne çizdiğim komik resmin gözükmesi, kaleme sardığım kâğıda çizdiğim iki resmin kalemi ileri geri oynatınca sarılıp açılan kâğıtta oynar gibi görünmesiyle 'sinema' adını verdiğim şey gibi." (Gönenç, 2012: 85)

Kibrit kutularından, gemi yapmak için kullandığı içi oyulmuş kabaklara kadar her nesneyi bir oyuncuğa dönüştürebilen Gönenç, gerek kendi yaptığı gerek bir dükkânın camekânına bakarak seyrettiği pek çok oyuncuğu, bütün ayrıntılarıyla anlatır *Dünya Masumdu O Zamanlar*'da. Bir dükkânın tavanında asılı duran tenekeden bir gemi, teyze evindeki yapboz tipi savaş gemisi, Muhsin Nami'nin oyuncak mağazasından alınan teneke kamyon ve yine tenekeden bir itfaiye aracı ve daha nice; renkleri, biçimleri, teknik özellikleriyle anlatılır okura. Bu oyuncak çeşitliliği içinde "çınçın çember"ın yeri ayrıdır:

"(...) Çınçın çemberim daha iyiydi. Anlamasam da en azından kendi dilinden bana bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Çok basit bir şeydi bu çınçın çember. İnce, kıvrılabilen tahtadan otuz santim kadar çapında bir tekerlek yapılmış, bisiklet tekerleğindeki teller gibi, ama onun çok daha basiti dört telle ortadaki tırtıllı kesilmiş göbeğe bağlanmıştı. Bir de sapı vardı. Çocuk sapından tutup yürütünce göbekteki bir yay tırtıldan atlayıp 'Çınn!, çınn!' diye bir çanı çalıyordu." (Gönenç, 2012: 65)

Çocukluktan itibaren oyuncaklara ilgisini yaratıcı özelliğiyle birleştiren ve yıllarca oyuncak üreten, sonrasında da onlar üzerine yazmayı seçen Gönenç'in anılarında; Türkiye'nin oyuncak konusundaki eğilimlerini, 40'lı ve 60'lı yıllar arasındaki seçimlerini, beğeni ve zevklerini bulmanın mümkün olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Üretim şekli, niteliği ne olursa olsun; oyuncaklar da tıpkı oyunlar gibi çocukluk anılarında apayrı bir yer tutar. Çocukluk dönemini, yazma ve yaratma sürecinin en önemli malzemesi gören yazar ve sanatçılar da ortaya koydukları ürünlerde yaşamlarının bu dönemini, oynadıkları oyunları, oyuncaklarını anlatırlar. Çocukluğunda tahtadan yapılmış tabanca ve tüfeklerle bir hayduda dönüştüğünü söyleyen Halid Ziya, dokunmaya kıyamadığı oyuncak bebeğinin bir başkasına verildiğini öğrendiğinde hissettiklerini hiç unutmayan Adalet Ağaoğlu, ekmek sarmak için kullanılan kâğıtlardan yaptığı uçurtmaları özlemle anan Fethi Naci, anılarında çocukluğuna uzanan yazarlardan yalnızca birkaçıdır.

Anılara bakıldığında arkadaşlarla birlikte evin dışında oynanan oyunların varlığı dikkati çeker. Bahçeler ve sokaklar, çocuğu dış dünyayla buluşturan önemli mekânlardır; uçurtmalar uçurulur, topaçlar çevrilir, mahalle savaşları yapılır. Erkek çocuklar daha hareketli oyunları tercih ederken kız çocukların -istisnalar dışında- oyuncak bebekleriyle oynamaktan, özellikle onlara ad koymaktan hoşlandıkları görülür.

Oyuncakların, ait oldukları dönemin koşullarıyla şekillendiği, sosyal ve ekonomik değişimlerden etkilendiği, anılara yansıyan bir durumdur. Üretimin ve ithalatın yoğunluk kazanmadığı yıllarda çocukların oynaması için gerekli oyuncaklar, kendileri ya da aile üyelerince el emeğiyle ortaya çıkarılır. Ailelerin gelir düzeyine bağlı olarak çocuğun oyuncağa ulaşması her zaman kolay olmaz. Bir oyuncağa sahip olunsun ya da olunmasın, çocukların uydurduğu ve arkadaşlarıyla oynadığı oyunlara da rastlanır. Oyun ihtiyacını karşılamak için yapılanların, yaratıcılık yeteneğini geliştirdiği gözlenir.

Anılara yansıyan oyun ve oyuncakların, Türkiye'deki çocukluğa ve oyuncak tarihine dair ipuçları verdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Adalet (1980). "Adalet Ağaoğlu". Hazırlayan Mehmet SEYDA, Çocukluk Yılları (14-19). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKIN, Sunay (1997). Kız Kulesi'ndeki Kızılderili, İstanbul: Çınar Yayınları.
- AKIN, Sunay (2009). Kırdığımız Oyuncaklar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ATAÇ, Meral (2004). Küçükhanım Meralika, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ERHAT, Azra (1996). En Hakiki Mürşit, İstanbul: Cem Yayınevi.
- FERAHLI, Birsen (2016). "Tokat". Derleyen Elif Deniz ÜNAL, Bir Türk Çocukluğu (179-186). İstanbul: Everest Yayınları.
- Fethi Naci (1999). Dönüp Baktığımda, İstanbul: Adam Yayınları.
- GÖNENÇ, O. (2012). Dünya Masumdu O Zamanlar, İstanbul: Astrea Kitap.
- GÜMÜŞ, Semih (2005). Yazarın Yalnızlık Burcu, İstanbul: Doğan Kitap.
- GÜRSEL, Nedim (2009). Sağ Salim Kavuşsak, 3. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi (1956). Geçmiş Zaman Köşkleri, İstanbul: Varlık Yayınları.
- İREPOĞLU, Gül (2009). Fiyonklu İstanbul Dürbünü, İstanbul: Doğan Kitap.
- KANSU, Işık (2002). Çocukluğa Yolculuk, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KARASMANOĞLU, Yakup Kadri (2010). Anamın Kitabı, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARAY, Refik Halid (2009). Tanıdıklarım, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KAVUKÇU, Cemil (2008). Angelacoma'nın Duvarları, İstanbul: Can Yayınları.
- KAVUKÇUOĞLU, Deniz (2008). Alageyik Sokağı Bir Liman mıydı?, 5. Basım, İstanbul: Can Yayınları.
- KUTLU, Gürol (2014). Bir Oyuncak Müzesi Hikâyesi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KUTLU, Gürol (y.t.y.). İstanbul Oyuncak Müzesi Kitapçığı.
- MUNGAN, Murathan (2015). Harita Metod Defteri, İstanbul: Metis Yayınları.
- NESİN, Aziz (2009). Uyusana Tosunum, İstanbul: Nesin Yayınevi.
- NESİN, Aziz (2011). Yol / Böyle Gelmiş Böyle Gitmez I, 17. Basım, İstanbul: Nesin Yayınevi.
- OKUR, Yiğit (2015). Buralardan Geçerken, İstanbul: Can Yayınları.
- ONUR, Bekir (2005). Türkiye'de Çocukluğun Tarihi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ONUR, Bekir (2007). Çocuk, Tarih ve Toplum, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ONUR, Bekir (2009). Türk Modernleşmesinde Çocuk, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ÖZDEM, Filiz (2014). "Aynalarla Konuşan Çocuk". Hazırlayan Filiz ÖZDEM, Altın Ülke: Çocukluk (97-114). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZOĞUZ, Can (2006). Ankaralı Olmak, İstanbul: Komşu Yayınları.

- SÂFİ, İhsan (2006). Karlar Altında Nevbahar, Lüsyen Hanım'ın Hatıraları, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SARISAYIN, Ayşe (2014). "Çok Şey Yarım Hâlâ", 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SÖĞÜT, Mine (2006). Aşkın Sonu Cinayettir / Pınar Kür ile Hayat ve Edebiyat, İstanbul: Everest Yayınları.
- SÖĞÜT, Mine (2014). "Korkuyorum Anne!". Hazırlayan Filiz ÖZDEM, Altın Ülke: Çocukluk (191-208). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TAMER, Ülkü (2006). Yaşamak Hatırlamaktır, 2. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- TEZ, Zeki (2009). Gündelik Yaşam ve Eğlencenin Tarihi, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- TOPAL, Semra (2014). "Çocukluğumdan Parçalar". Hazırlayan Filiz ÖZDEM, Altın Ülke: Çocukluk (241-254). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya (1969). Kırk Yıl, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- ÜNSAL, Artun (2014). Tel Dolaptaki Karpuz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay (2010). Çocuk Ruh Sağlığı, 30. Basım, İstanbul: Özgür Yayınları.

